

Sygn. akt V CSK 120/19

POSTANOWIENIE

Dnia 30 lipca 2019 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Monika Koba

w sprawie z wniosku D. L.
przy uczestnictwie O. L. i Rzecznika Praw Dziecka
o stwierdzenie wykonalności orzeczenia Sądu Wyższej Instancji Wydziału
Rodzinnego w L. (Anglia),
na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej w dniu 30 lipca 2019 r.,
na skutek skargi kasacyjnej wnioskodawcy
od postanowienia Sądu Apelacyjnego w (...)
z dnia 19 listopada 2018 r., sygn. akt I ACz (...),

- 1) odmawia przyjęcia skargi kasacyjnej do rozpoznania,**
- 2) zasądza od wnioskodawcy na rzecz uczestniczki O. L. kwotę 221,40 zł (dwieście dwadzieścia jeden złotych i czterdzieści groszy) tytułem kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej uczestniczkce z urzędu przez adwokata A. K. Ł. w postępowaniu kasacyjnym.**

UZASADNIENIE

Postanowieniem z dnia 19 listopada 2018 r. Sąd Apelacyjny w (...) na skutek apelacji uczestniczki postępowania O. L. zmienił postanowienie wydane przez Sąd Okręgowy w J. z dnia 4 kwietnia 2018 roku w ten sposób, że oddalił wniosek D. L. o stwierdzenie wykonalności orzeczenia Sądu Wyższej Instancji Wydziału Rodzinnego w L.(Anglia) z dnia 14 listopada 2017 r. nakazującego uczestniczce wydanie małoletniej M., córki wnioskodawcy i uczestniczki, w terminie 48 godzin na obszar jurysdykcji Anglii i Walii lub oddanie dziecka pod opiekę ojcu D. L.. Podstawą oddalenia wniosku było stwierdzenie, że skutki jego wykonania będą oczywiście sprzeczne z porządkiem publicznym Rzeczypospolitej Polskiej z uwagi na dobro dziecka narażając małoletnią na poważną szkodę psychiczną i stawiając ją w sytuacji nie do zniesienia.

Orzeczenie to zostało zaskarżone skargą kasacyjną przez uczestnika.

Wnosząc o przyjęcie skargi kasacyjnej do rozpoznania wskazał, że w sprawie występują istotne zagadnienie prawne, które wymagają odpowiedzi na następujące pytania:

1) „czy art. 23 lit. a) w związku z art. 31 ust. 2 rozporządzenia Rady (WE) nr 2201/2003 z dnia 27 listopada 2003 r. dotyczącego jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylającego rozporządzenie (WE) nr 1347/2000 (Dz. Urz. UE. L. 338.1 z 23.12.2003) należy interpretować w ten sposób, że sąd Państwa Członkowskiego, przed którym zawisła sprawa stwierdzenia wykonalności nakazu zabezpieczającego (*preliminary injunction*) jurysdykcję sądów innego Państwa Członkowskiego w postępowaniu dotyczącym odpowiedzialności rodzicielskiej, które to postępowanie zostało wszczęte i toczy się w Państwie Członkowskim wydania tego nakazu, może powołać się na klauzulę porządku publicznego, w tym zwłaszcza ekstensywnie rozumiany i badany interes dziecka jako przesłankę odmowy wykonania takiego nakazu zabezpieczającego, udaremniając w ten sposób wydanie orzeczenia co do istoty w przedmiocie odpowiedzialności rodzicielskiej i ocenę interesu dziecka w tym innym Państwie Członkowskim, zważywszy że orzeczenie objęte wnioskiem nie rozstrzyga

o odpowiedzialności rodzicielskiej, zaś wyrok co do istoty w dalszym ciągu i tak podlegałby stwierdzeniu jego wykonalności na podstawie tych samych przepisów rozporządzenia”,

2) „czy w świetle zasady wzajemnego zaufania wyrażonej w pkt 2 i 21 preambuły rozporządzenia nr 2201/2003, a także zasady efektywności (*effet utile*) prawa UE, art. 33 ust. 3 i 4 w związku z art. 31 ust. 3 tegoż rozporządzenia należy rozumieć, w ten sposób, że przed sądem Państwa Członkowskiego wykonania nakazu zabezpieczającego, który został wydany w jeszcze niezakończonym postępowaniu przed sądem innego Państwa Członkowskiego dotyczącym odpowiedzialności rodzicielskiej i nie rozstrzyga kwestii merytorycznych, dopuszczalne jest prowadzenie postępowania dowodowego na okoliczności podlegające obligatoryjnemu badaniu ze strony sądu tego innego Państwa Członkowskiego”,

3) „czy przepisy art. 21 i następnych rozporządzenia nr 2201/2003 należy interpretować w ten sposób, że sąd Państwa Członkowskiego, w którym złożony został wniosek o uznanie lub wykonanie w trybie rozporządzenia nr 2201/2003, może lub powinien zastosować te przepisy do orzeczenia wydanego w innym Państwie Członkowskim, które w wyniku zastosowania art. 50 TUE podjęło decyzję o wystąpieniu z Unii - nawet w razie gdy sąd Państwa Członkowskiego wykonania orzeka po dniu, o którym mowa w art. 50 ust. 3 TUE?”

Ponadto skarżący powołał się na potrzebę wykładni przepisów wywołujących rozbieżności w orzecznictwie sądów tj. art. 23 lit. a), art. 26 i art. 31 ust. 3 rozporządzenia nr 2201/2003, jak również wskazał, że skarga jest oczywiście uzasadniona bowiem sąd *a quo* rażąco naruszył zasadę wzajemnego zaufania, stanowiącą fundament prawa UE, czym również naruszył traktatowe zasady lojalnej współpracy (art. 4 ust. 3 Traktatu o Unii Europejskiej) oraz dostępu do wymiaru sprawiedliwości, która jest realizowana w szczególności przez zasadę wzajemnego uznawania orzeczeń sądowych i pozasądowych w sprawach cywilnych w ramach przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości (art. 67 ust. 1 i 4 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej).

W odpowiedzi na skargę kasacyjną uczestniczka wniosła o odmowę przyjęcia jej do rozpoznania oraz zasądzenie kosztów postępowania kasacyjnego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna jest nadzwyczajnym środkiem zaskarżenia, którego rozpoznanie przez Sąd Najwyższy musi być uzasadnione względami o szczególnej doniosłości, wykraczającymi poza indywidualny interes skarżącego, a mającymi swoje źródło w interesie publicznym. Zgodnie z art. 398⁹ § 1 k.p.c. Sąd Najwyższy przyjmuje skargę kasacyjną do rozpoznania, jeżeli w sprawie występuje istotne zagadnienie prawne, potrzeba wykładni przepisów prawnych budzących poważne wątpliwości lub wywołujących rozbieżności w orzecznictwie sądów, zachodzi nieważność postępowania lub skarga kasacyjna jest oczywiście uzasadniona. Sąd Najwyższy w ramach przedsądu bada tylko wskazane w skardze kasacyjnej okoliczności uzasadniające jej przyjęcie do rozpoznania, a nie podstawy kasacyjne i ich uzasadnienie. Cel wymagania określonego w art. 398⁴ § 2 k.p.c. może być osiągnięty tylko przez powołanie i uzasadnienie istnienia przesłanek o charakterze publicznoprawnym, które będą mogły stanowić podstawę oceny skargi kasacyjnej pod kątem przyjęcia jej do rozpoznania.

W judykaturze Sądu Najwyższego utrwalił się pogląd, że wskazanie przyczyny określonej w art. 398⁹ § 1 pkt 1 k.p.c. nakłada na skarżącego obowiązek przedstawienia zagadnienia o charakterze abstrakcyjnym wraz z argumentami prowadzącymi do rozbieżnych ocen prawnych, wykazania, że nie zostało ono rozstrzygnięte w dotychczasowym orzecznictwie, a wyjaśnienie go ma znaczenie nie tylko dla rozstrzygnięcia tej konkretnej sprawy, ale także innych podobnych spraw, przyczyniając się do rozwoju prawa (por. m.in. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 10 maja 2001 r., II CZ 35/01, OSNC 2002, nr 1, poz. 11 i z dnia 11 stycznia 2002 r., III CKN 570/01, OSNC 2002, nr 12, poz. 151).

Z kolei oparcie wniosku o przyjęcie skargi kasacyjnej do rozpoznania na tym, że istnieje potrzeba wykładni przepisów prawnych budzących poważne wątpliwości lub wywołujących rozbieżności w orzecznictwie sądów wymaga wykazania, że określony przepis prawa, mimo że budzi poważne wątpliwości, nie doczekał się wykładni albo niejednolita wykładnia wywołuje wyraźnie wskazane przez skarżącego rozbieżności w orzecznictwie w odniesieniu do identycznych lub podobnych stanów faktycznych, które należy przytoczyć (zob. m.in. postanowienia

Sądu Najwyższego z dnia 13 czerwca 2008 r., III CSK 104/08, nie publ. i z dnia 28 marca 2007 r., II CSK 84/04, nie publ.).

Analiza wniosku o przyjęcie skargi do rozpoznania prowadzi do konkluzji, że skarżący powołując się na występowanie w sprawie istotnych zagadnień prawnych i potrzebę wykładni przepisów prawnych budzących poważne wątpliwości lub wywołujących rozbieżności w orzecznictwie sądów, kwestionuje w istocie stosowanie przez Sąd Apelacyjny prawa materialnego, poddając w wątpliwość sięgnięcie przez ten Sąd w okolicznościach sprawy po klauzulę porządku publicznego. W tym ujęciu przytoczone wyżej zagadnienia mają charakter pozorny, teoretyczny lub oparty na arbitralnych założeniach skarżącego nie znajdujących potwierdzenia w motywach zaskarżonego rozstrzygnięcia. W szczególności nie wynika z niego by dobro dziecka było przez Sąd Apelacyjny rozumiane i badane ekstensywnie, co miało doprowadzić do udaremnienia wydania orzeczenia co do istoty sprawy w przedmiocie odpowiedzialności rodzicielskiej w innym Państwie Członkowskim i pozostawać w kolizji z zasadą wzajemnego zaufania, lojalnej współpracy i efektywności prawa UE.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego wyjaśniono, że klauzula porządku publicznego (w tym wymieniona w art. 23 lit. a rozporządzenia nr 2201/2003) ma na celu ochronę krajowego porządku prawnego przed przypadkami jego naruszenia w wyniku uznania orzeczeń sądów obcych nieodpowiadających fundamentalnym standardom prawnym. Chodzi przy tym o sprzeczność z polskim porządkiem prawnym uznania orzeczenia sądu obcego, a nie samego orzeczenia. Zasada ta znajduje zastosowanie do wszystkich orzeczeń podlegających uznaniu (stwierdzeniu wykonalności) bez względu na akcentowany przez skarżącego ich różnorodny charakter, z uwzględnieniem każdorazowo praktycznych skutków wykonania takiego orzeczenia w kontekście dobra dziecka (postanowienia wydane w toku postępowania również mogą powodować skutki pozostające w sprzeczności z dobrem dziecka).

Klauzula porządku publicznego nie powinna być interpretowana rozszerzająco, stanowi ona bowiem wyjątek od zasady uznawania zagranicznych orzeczeń. Naruszenie zasad składających się na treść klauzuli powinno być oczywiste, wyraźne, istotne, a stosowanie klauzuli powinno mieć miejsce

w szczególnie rażących wypadkach (por. m.in. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 5 listopada 1975 r., I CR 625/75, OSNC 1976, nr 10, poz. 215, z dnia 21 kwietnia 1978 r., IV CR 65/78, OSN 1980, poz. 233, z dnia 2 czerwca 1980 r., I CR 124/80, OSNC 1981, nr 1, poz. 13, z dnia 23 sierpnia 1990 r., I CR 415/90, OSP 1992, nr 3, poz. 68, z dnia 26 lutego 2003 r., II CK 13/03, OSNC 2004, nr 5, poz. 80 oraz niepublikowane postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 18 stycznia 2002 r., I CKN 722/99, z dnia 9 marca 2004 r., I CK 412/03, z dnia 28 marca 2007 r., II CSK 533/06, z dnia 10 grudnia 2010 r., IV CSK 224/10, i z dnia 16 lutego 2011 r., II CSK 425/10).

Nakaz ochrony dobra dziecka stanowi natomiast podstawową zasadę polskiego prawa rodzinnego. Zasadzie tej podporządkowane są wszelkie regulacje stosunków między rodzicami i dziećmi. Dobro dziecka jako wartość wymaga priorytetowego traktowania w stosunku do interesów innych osób, także rodziców. (por. m.in. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 lutego 2016 r., V CSK 302/15, nie publ. oraz postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 22 stycznia 2015 r., III CSK 154/14, nie publ., z dnia 31 stycznia 2018 r., IV CSK 442/17, nie publ., i z dnia 12 grudnia 2000 r., V CSK 1751/00, nie publ.). Okoliczności niniejszej sprawy i charakter podlegającego stwierdzeniu wykonalności orzeczenia Sądu zagranicznego nie dostarczają argumentów za potrzebą ponownej wypowiedzi Sądu Najwyższego w przedmiocie rozumienia dobra dziecka i oczywistej sprzeczności uznania (stwierdzenia wykonalności) orzeczenia z porządkiem publicznym.

Nie ma również wątpliwości, że badanie czy nastąpiło naruszenie porządku publicznego musi przebiegać każdorazowo w konkretnych okolicznościach sprawy przy uwzględnieniu praktycznych skutków jakie wywołuje orzeczenie zagranicznego sądu w porządku prawnym państwa uznania. Bogactwo stanów faktycznych, implikujące niuansowanie oceny prawnej w zakresie przyjęcia, że stwierdzenie wykonalności orzeczenia sądu zagranicznego będzie oczywiście sprzeczne z klauzulą porządku publicznego z uwagi na dobro dziecka w tego rodzaju sprawach przez sądy powszechne, nie stanowi problemu prawnego którego rozstrzygnięcie niezbędne dla sprawy, stwarza realne i poważne trudności,

przekraczające poziom występujący zwykle w przypadku każdego procesu decyzyjnego sądu orzekającego w konkretnej sprawie.

Formułując zagadnienie drugie skarżący poddaje krytyce zakres prowadzonego przez Sąd Apelacyjny postępowania dowodowego uznając, że dotyczył on okoliczności obligatoryjnie badanych przez Sąd Państwa Członkowskiego, który wydał orzeczenie podlegające stwierdzeniu wykonalności. To założenie, stanowiące podstawę konstrukcji sygnalizowanego problemu, nie znajduje oparcia w aktach sprawy. Sąd Apelacyjny orzekł w przedmiocie stwierdzenia wykonalności orzeczenia Sądu zagranicznego i prowadził postępowanie dowodowe dotyczące aktualnej sytuacji małoletniego dziecka stron w kontekście badania przesłanek ewentualnej odmowy uwzględnienia wniosku (a nie sposobu rozstrzygnięcia o kontaktach czy kompetencji rodziców do sprawowania pieczy nad małoletnią), czyniąc to w myśl zasady autonomii proceduralnej zgodnie z własnymi przepisami procesowymi (art. 33 ust. 3 Rozporządzenia nr 2201/2003).

Zagadnienie trzecie ma teoretyczny charakter. Proces związany z wystąpieniem Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej z Unii Europejskiej ani w dacie orzekania przez Sądy obu instancji ani Sąd Najwyższy nie zakończył się i nie zostały ustalone warunki wystąpienia.

Nie można również podzielić stanowiska skarżącego, że istnieje rozbieżność w orzecznictwie w zakresie wykładni pojęcia „dobra dziecka” jako elementu polskiego porządku publicznego, w szczególności na tle przepisu art. 23 lit. a Rozporządzenia nr 2201/2003. Rozbieżności tej nie dowodzą przytoczone w uzasadnieniu wniosku postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 31 stycznia 2018 r., IV CSK 442/17 (nie publ.) oraz z dnia 22 stycznia 2015 r., III CSK 154/14 (OSNC - ZD 2016, nr B, poz. 29). Wbrew stanowisku skarżącego w sprawie III CSK 154/14 Sąd Najwyższy nie wyłożył pojęcia dobra dziecka w sposób odmienny od sposobu jego rozumienia zaprezentowanego w uzasadnieniu postanowienia wydanego w sprawie IV CSK 442/17, a uchylił zaskarżone orzeczenie odmawiające stwierdzenia wykonalności z uwagi na odniesienie przez sąd orzekający klauzuli porządku publicznego nie tyle do konsekwencji uznania wyroku sądu zagranicznego na obszarze Polski, ile do zasad procedowania,

sposobu gromadzenia i oceny materiału dowodowego przez ten sąd oraz do wyników postępowania przed tym sądem w postaci wydania merytorycznego orzeczenia o określonej treści regulującej kwestię pobytu dziecka przy ojcu. W sprawie IV CSK 442/17 Sąd Najwyższy analizował natomiast sprzeczność rezultatu orzeczenia sądu zagranicznego z zasadą porządku publicznego w postaci dobra dziecka. Ustalenie granic porządku publicznego, w tym sprzeczności praktycznych skutków stwierdzenia wykonalności orzeczenia sądu zagranicznego z dobrem dziecka, może w różnych okolicznościach spraw prowadzić do odmiennych rezultatów, co nie dowodzi jednak zasadniczych rozbieżności w sposobie rozumienia tego pojęcia.

Dostrzeżenia także wymaga, że w uzasadnieniu wniosku o przyjęcie skargi kasacyjnej do rozpoznania skarżący wskazał na jej oczywistą zasadność (upatrując jej w ekstensywnej wykładni pojęcia „porządku publicznego” i prowadzeniu postępowania dowodowego na okoliczności wykraczające daleko poza ocenę prawną wniosku, a dotyczące stosunków rodzinnych uczestników postępowania i ich wspólnego małoletniego dziecka) oraz na występowanie w sprawie istotnych zagadnień prawnych, a także potrzebę wykładni przepisów prawnych budzących poważne wątpliwości lub wywołujących rozbieżności w orzecznictwie sądów. Wobec kształtu tych przesłanek nie jest możliwe jednoczesne skuteczne wykazywanie, że w sprawie istnieją wątpliwości interpretacyjne dotyczące przepisów prawa i że skarga oparta na naruszeniu tych przepisów jest oczywiście uzasadniona (por. m.in. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 29 lipca 2015 r., I CSK 980/14, nie publ. i z dnia 10 kwietnia 2013 r., III CSK 67/13, nie publ.). W tym zakresie uzasadnienie wniosku o przyjęcie skargi kasacyjnej do rozpoznania zawiera wewnętrzną sprzeczność, nie ulega bowiem wątpliwości, że ta sama kwestia nie może stanowić źródła zagadnienia o problemowym i niejasnym charakterze i zarazem być podstawą ewidentnej zasadności skargi kasacyjnej, możliwej do stwierdzenia bez prowadzenia bardziej złożonych rozumowań.

Zgodnie z utrwalonym stanowiskiem Sądu Najwyższego przez oczywistą zasadność skargi kasacyjnej (art. 398⁹ § 1 pkt 4 k.p.c.) należy rozumieć sytuację, w której skarga jest uzasadniona w sposób ewidentny, wskazując na rażące

i poważne uchybienia zaskarżonego orzeczenia, które są możliwe do stwierdzenia bez konieczności prowadzenia bardziej złożonych rozumowań. Jedynie w takim wypadku możliwa jest kontrola prawomocnego orzeczenia sądu drugiej instancji w postępowaniu kasacyjnym. Obciążenie go oczywistą i istotną wadą wskazuje, że usunięcie tego orzeczenia z obrotu leży w interesie publicznym – a tym samym, że może dojść do realizacji celu skargi kasacyjnej, jako nadzwyczajnego środka zaskarżenia (tak np. Sąd Najwyższy w postanowieniach z dnia 10 kwietnia 2013 r., III CSK 67/13, nie publ. i z dnia 29 września 2017 r., V CSK 162/17, nie publ.).

Uważna lektura motywów zaskarżonego orzeczenia nie potwierdza oceny skarżącego by Sąd Apelacyjny wydając zaskarżone rozstrzygnięcie, wykroczył poza to co było konieczne dla ochrony fundamentalnych wartości porządku publicznego, czy też zastąpił Sąd zagraniczny w jego funkcji rozpoznania istoty sprawy, którą było wyłącznie orzeczenie o kontaktach z dzieckiem. Sąd Apelacyjny nie poddawał również orzeczenia objętego wnioskiem kontroli merytorycznej.

Z wiążącej Sąd Najwyższy podstawy faktycznej rozstrzygnięcia wynika, że małaletnia M. od lipca 2017 r. mieszka na stałe wraz z matką w Polsce, gdzie się w pełni zaaklimatyzowała. Matka jest dla M. rodzicem pierwszoplanowym i bezpiecznym. Nie ma ona możliwości powrotu do Anglii, wcześniej pracowała u męża. Przeciwno dziadkowi małaletniej toczy się postępowanie karne z art. 197 § 2 k.k. W styczniu 2017 r. małaletnia ujawniła molestowanie seksualne ze strony ojca, co doprowadziło w kwietniu 2018 r. do wszczęcia śledztwa, a następnie postawienia skarżącemu zarzutów w tym przedmiocie o czyny z art. 200 § 1 k.k. i 201 k.k. Ustalono również, że powrót małaletniej do Wielkiej Brytanii w aktualnej sytuacji naraziłby ją na poważną szkodę psychiczną. Powrót do Wielkiej Brytanii bez matki postawiłby ją natomiast w sytuacji nie do zniesienia.

Prezentując stanowisko, że odmowa stwierdzenia wykonalności orzeczenia zagranicznego w tych okolicznościach spełnia przesłankę oczywistej zasadności skargi skarżący nie uwzględnia, że centralną postacią prowadzonego postępowania jest dziecko i jego dobro, a nie naganne postępowanie uczestniczki, która nie dostosowała się do orzeczenia Sądu zagranicznego diametralnie zmieniając sytuację życiową dziecka. Marginalizowanie trudnej sytuacji małaletniej i jej potrzeb,

w realiach silnego konfliktu rodziców i prowadzonego przeciwko skarżącemu postępowania karnego, nie dostarcza argumentów na rzecz oczywistej zasadności skargi.

Ubocznie dostrzeżenia wymaga, że wniosek skarżącego o wydanie dziecka w trybie Konwencji dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę sporządzonej w Hadze dnia 25 października 1980 r. (Dz.U. z 1995 r., Nr 108, poz. 528 ze zm.) postanowieniem Sądu Rejonowego w J. z dnia 6 grudnia 2018 r. został oddalony, a Sąd Okręgowy w J. postanowieniem z dnia 27 maja 2019 r. oddalił apelację. U podstaw rozstrzygnięcia legło uznanie, że istnieje poważne ryzyko, iż powrót małoletniej do Wielkiej Brytanii narazi ją na niepowetowaną szkodę fizyczną lub psychiczną, bądź też postawi ją w sytuacji nie do zniesienia (art. 13 pkt b Konwencji).

Analiza zatem wniosku na tle podstaw skargi oraz motywów zaskarżonego postanowienia, nie prowadzi do oceny, że Sąd Apelacyjny ferując orzeczenie dopuścił się kardynalnych błędów, w stopniu przemawiającym za oczywistą zasadnością skargi.

Z przytoczonych względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 398⁹ § 2 k.p.c. odmówił przyjęcia skargi kasacyjnej do rozpoznania, nie znajdując też okoliczności, które w ramach przedsądu jest obowiązany brać pod uwagę z urzędu.

O kosztach postępowania kasacyjnego Sąd Najwyższy orzekł na podstawie art. 98 § 1 i 3 w zw. z art. 391 § 1 w zw. z art. 398²¹ k.p.c. i § 16 ust. 4 pkt 2 w zw. z § 14 ust. 1 pkt 6 i § 4 ust. 2 i 3 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 października 2016 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez adwokata z urzędu (jedn. tekst: Dz. U. z 2019, poz. 18) obciążając nimi skarżącego stosownie do wyników postępowania kasacyjnego i uwzględniając w nich podatek od towarów i usług (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 3 grudnia 2015 r., III CZP 90/15, OSNC 2017, nr 1, poz. 3).

